

UOT 330.35

İQTİSADI ARTIMIN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ

ABBASOVA SEVDA İSMAYIL qızı*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), müəllim*sevda.abbasova@unec.edu.az*Açar sözlər: iqtisadi artım, keyfiyyət, geriləmə, inkişaf, diversifikasiya*

Bəzən müxtəlif mənbələrdə iqtisadi artım və iqtisadi inkişafın bir-birlərinin əvəzinə istifadə edildiyi görünür. Məqalənin məqsədi – bu iki anlayışın nə qədər bir-birinə yaxın və bir-biriylə iç-içə olsa da, aralarında kəskin fərqlərin olduğu haqqında, təbii ki, iqtisadi elmə əsaslanaraq bilgi və fikirlərin bölüşdürülməsidir.

Öncə "artım" və "inkişaf" anlayışlarının iqtisadi tərəfini sonraya saxlayıb sırf bu anlayışların ümumi izahını vermək istədim. Artım və inkişaf terminləri və bunlara yaxın məsələn: tərəqqi, irəliləyiş kimi bəzi terminlər də çox vaxt bir-biri ilə qarışdırılaraq və ya bir-birinin yerinə istifadə edilir. Artım sadəcə dillə desək mövcud olanın kantitativ ölçü baxımından artması, genişlənməsi, çoxalması, böyüməsi mənasındadır. Məsələn, bir uşağın və ya ağacın boyunun artması, böyüməsi buna sadəcə bir misaldır. Artım olaraq isə var olan miqdarın artması sayca çoxalmasıdır. Bu böyümə və ya artımda keyfiyyət prinsipi diqqətə alınmır. Məsələn uşaq böyüməklə, boyunun artması ilə eyni zamanda inkişaf da etməlidir [1, s.48].

İnkişaf sadəcə boy artımı ilə deyil, digər orqanların da inkişafı ilə baş verməlidir. Eyni zamanda inkişaf sadəcə fiziki ölçülərlə deyil, zehnin inkişafı ilə də ölçülməlidir. Bir ağacın da boy atıb, qol budaqlanması meyvə ağacı olsa və bar verməsə sadəcə bir böyümədir, bir boy artımıdır, inkişaf deyil. İnkişaf isə termin olaraq daha kalitatif-keyfiyyət yönü böyümə, irəliləmək, tərəqqidir. Bir uşağın sadəcə boy atması deyil, zehni və digər organlarla birlikdə böyüməsi, inkişafıdır. Eyni zamanda inkişaf sadəcə böyüyüb həddi buluğa çatma və ya yaşa dolma ilə tamamlanmır, bundan sonra da böyümə dursa da inkişaf gedir. İnkişaf insanın öz üzərində işləməsi ilə daimi xarakter alır. İndi bu qısa və sadəcə izahatdan sonra iqtisadi artımla iqtisadi inkişafın fərqləri haqqında da bilgi və fikirlərimizi bölüşmək istədim. İqtisadi ədəbiyyatda bu anlayışlar haqqında 3 əsas fərqli baxış mövcuddur. Birinci baxışa görə iqtisadi artım bir ölkənin ölçüləbilən iqtisadi amillərinin müəyyən müqayisə edilən dövr içində kəmiyyət baxımından dəyişməsidir. Ölkənin ümumdaxili məhsul həcmində artması həm iqtisadi böyümə və həm də iqtisadi inkişaf kimi nəzərdə tutulur. Burada iqtisadi artımla birgə əhalinin də artımı nəzərə alınır. Artım ölçülə bilən xüsusiyyətdə olduğu üçün mənfə (azalma, daralma) və ya müsbət (artım) kimi nəticəsi ola bilər. Məsələn: iqtisadiyyatda müxtəlif ölçülə bilən xüsusiyyətlər və göstəricilər: ÜDM, işlə təminat, ixracda, idxalda artım, əhali artımı və s. Bu ölçülər müəyyən dövrə aid hesablanır və müəyyən bir dövrlə də müqayisə edilir. Buna görə də burda həm riyazi olaraq artım, həm də azalma baş verə bilər [2, s.139].

Ancaq həm ÜDM-nin həm də əhali sayının artması eyni zamanda baş verməyə bilər. Bu baxışın əksikliyi tənqid edən ikinci baxışa görə iqtisadi inkişaf isə daha çox fərdi bazda kalitatif-keyfiyyət baxımından müqayisəsi aparılan bir anlayışdır. Yuxarıda misal çəkdiyimiz ÜDM – iqtisadi artım, ÜDM/əhali sayı (adam başına düşən ümumi daxili məhsul) isə iqtisadi inkişaf göstəricisi bu baxımdan qəbul edilir. Ancaq, eyni zamanda bu görüşdə həm ÜDM-də, həm də əhalidəki dəyişmələr də nəzərə alınır və buna görə mütləq və nisbi dəyişmələrlə də bu nisbət hesablanır. Təbii ki, bu iki amildən birində olan dəyişmə adambaşına gəlirdə də dəyişməyə səbəb olacaqdır. Əgər, adambaşına düşən gəlirdə dəyişmə olmazsa yəni "0" olarsa bu durum iqtisadiyyatda stagnation-durğunluq, dəyişmə mənfə-azalma yönündə olarsa, regression-

gerilmə, müsbət-artım yönündə olarsa, pozitiv dəyər olarsa development-inkışaf kimi qəbul edilir. Burada bir önəmli məsələni də qeyd etməyi lazım bilirəm. Üçüncü bir görüş isə bu haqqında ümumiyyətlə, ilk ikisindən fərqli olaraq sadəcə kantitativ-kəmiyyət göstərgələrindən yola çıxmaqla deyil, ümumiyyətlə iqtisadiyyatın strukturunda və müxtəlif sahələrdə baş verən irəliləyişin iqtisadi inkışafın göstəriciləri olaraq qəbul edir. Bu baxışın əsasını fransız iqtisadçısı Franchois Perroux qoymuşdur. Ona görə, iqtisadi artım real milli gəlirin müəyyən bir dövr içində düzənli dəyişməsidir. Bu adambaşına düşən ÜDM ilə də ölçülə bilər. İqtisadi inkışaf isə daha çox iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində və bütövlükdə struktural bazada olan dəyişikliklər, inkışafdır. Yuxarıdakı izahat nəticəsində qeyd edə bilərik ki, iqtisadi inkışaf iqtisadi artımdan daha geniş anlayışdır. Özündə həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından dəyişiklikləri, inkışafı birləşdirir. İqtisadi inkışaf sadəcə müəyyən dövr ərzində əldə edilən ümumdaxili məhsulun artması demək deyil bu artımın iqtisadiyyatda və əhalinin rəfah səviyyəsindəki müsbət dəyişikliklərə təsirindən də ibarətdir. Ümumiyyətlə iqtisadi inkışaf davamlılıq xarakterdə olub, ən yaxşı iqtisadi strukturun əldə edilməsidir. İqtisadi inkışaf məqsədli iqtisadi siyasət aparılırsa, iqtisadi artım bu struktur dəyişikliklərində əhəmiyyətli rol oynayır. İqtisadi artıma şərait yaradan dövlətin daxili siyasətinin istiqamətlərindən biri də mülkiyyət hüquqlarının qorunması və iqtisadi sabitliyin möhkəmləndirilməsidir. Bazar şəraitində əmtəə milyonlarla işçinin və çoxlu firmaların mürəkkəb qarşılıqlı əlaqələrinin nəticəsidir. Məsələn, əldə etdiyiniz avtomobilə avtomobil dilerlərinin, istehsalçı zavodların, polad tökmə, filiz emal edən və bir çox digər kompaniyaların əməyinin nəticələri daxildir. Müxtəlif firmaların müəyyən növ məhsul buraxılışı üzrə ixtisaslaşması istehsal amillərindən maksimal səmərəli istifadəyə nail olmağa imkan verir. Yüksək iqtisadi göstəricilərə nail olmaq üçün həm ayrı-ayrı firmalar, həm də istehsalçılar və istehlakçılar arasındakı münasibətlərin tənzimləmə mexanizminin yaradılması zəruridir. Bazar iqtisadiyyatında belə tənzimləyici kimi istehsal və istehlakın balansına nail olmağa imkan verən bazar qiymətləri çıxış edirlər. Bazar iqtisadiyyatının normal fəaliyyətinin mühüm şərti mülkiyyət hüquqlarına hörmət olunması və qorunmasıdır. Mülkiyyət hüquqları altında insanların malik olduqları resurslara azad sərəncam vermək imkanı başa düşülür. Məsələn, dağ mədən kompaniyası filizin satışından gələn gəlirləri əldə edəcəyinə əmin olmasa çətin ki, onun hasilatına başlasın. Bu səbəbdən də bazar iqtisadiyyatında mülkiyyət hüquqlarını qoruyan qanunlar mühüm rol oynayır. Cinayət hüququ bizi əmlakımıza birbaşa qəsd edilməsindən qoruyur, mülki hüquq isə satıcılar və alıcılar arasındakı əlaqələri tənzimləyir. Yüksək inkışaf etmiş ölkələrin sakinləri bütün mülkiyyət hüquqlarından tam həcmdə istifadə edirlər, lakin bu hüquqların yoxluğu ciddi problem olan bir çox ölkələr mövcuddur. Bir çox ölkələrdə məhkəmə sistemi pis qurumuşdur, tez-tez müqavilələrin şərtlərinə əməl olunmaması və cəzasız qalmış dolandırıcılıq hallarına rast gəlinir. Hökumətin mülkiyyət hüquqlarını təkcə qorumadığı deyil, hətta əksinə onları həyasızcasına pozduğu hallar məlumdur. Bəzi ölkələrdə biznes fəaliyyətinin müvəffəqiyyətlə aparılması üçün yüksək mənsəbli dövlət məmurlarına böyük məbləğdə rüşvət vermək zəruridir. Korrupsiya bazar mexanizmlərinin normal fəaliyyətinə, daxili əmanətlərin stimullaşdırılmasına, xarici investisiyaların cəlb olunmasına mane olur. Mülkiyyətçilərin hüquqlarına daxili siyasi qeyri-sabitlik də təhlükə törədir, xüsusilə inqilab və dövlət çevrilişləri adı hala çevrilən yerlərdə. Əgər yeni inqilabi hökumət şəxsi kompaniyaları mülkiyyətlərindən asanlıqla məhrum edirsə, hansı ki, belə hallar kommunist çevrilişləri zamanı tez-tez baş verir, əhalinin əmanətlərə, investisiyalara və öz işini açmağa stimulları itir. Buna görə də özü özlüyündə sadəcə inqilab təhlükəsi belə həyat səviyyəsinin artımına maneçilik törədir. Beləliklə, iqtisadi çiçəklənmə qismən dövlətdə bərqərar olmuş daxili siyasi şərtlərdən asılıdır [3, s.54].

Yüksək səmərəli məhkəmə sistemini, korrupsiyasız hökuməti və dayanıqlı konstitusiyaya intizamı olan ölkələr həmişə qanunlara əməl olunmayan, məmurların rüşvət aldığı və daimi inqilab, yaxud çevrilişlər təhlükəsi olan ölkələrə nisbətən daha yüksək həyat səviyyəsinə malik olacaqlar. Bir çox kasıb ölkələr daha sürətli iqtisadi artıma qapalı qapı siyasətinin köməyi ilə nail olmağa çalışırdılar.

Bu siyasətin məqsədi ətraf aləmlə işgüzar əlaqələrin eyni zamanlı məhdudlaşdırılması ilə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsidir, ona görə ki, çox vaxt daxili istehsalçıların xarici əmtələrin rəqabətindən qorunma tədbirlərinə ehtiyacları var. Milli istehsalçıların zəifliyini əks etdirən belə dəlillər xaricilərə ümumi inamsızlıq hissləri ilə birlikdə çox vaxt iqtisadi cəhətdən geridə qalmış dövlətlərin hökumətlərini yüksək gömrük hədləri qoymağa və ticarətin məhdudlaşdırılmasının digər tədbirlərini tətbiq etməyə məcbur edir. Lakin bu gün iqtisadçıların əksəriyyəti belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, zəif inkişaf etmiş ölkələrin dünya təsərrüfatına inteqrasiyasına yönəldilmiş açıq qapı siyasəti özünü daha effektiv təqdim etmişdir. Müəyyən mənada ticarət xüsusi texnoloji prosesdir. Belə ki, buğdanı ixrac edib, poladı idxal edən ölkə faktiki olaraq bir əmtəənin digərinə çevrilməsinin yeni texnologiyasını icad edir. Buna görə də beynəlxalq ticarətə maneələri ləğv edən ölkələr özləri üçün yeni istehsal texnologiyalarının tətbiqi zamanında olduğu kimi iqtisadi artım üçün zəmin yaradır. Qapalı qapı siyasətinin mənfi nəticələri zəif inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatlarının çox da böyük olmayan ölçülərini nəzərə aldıqda daha da aydın görünür. Belə ki, məsələn, Argentinanın ÜDM-u təqribən Filadelfiyanın məcmu məhsulunun həcminə bərabərdir. Bu şəhərin hakimiyyət orqanlarının sakinlərin ABŞ-nın digər əhalisi ilə ticarət etməsini qadağan etdiyi situasiyanı təsəvvür edin. Ticarətdən əldə olunan gəlirlərdən istifadə etmək imkanlarından məhrum olunmuş Filadelfiya təkcə istehlak malları deyil, istehsal vasitələri də istehsal etmək məcburiyyətində qalacaq. Şəhərin əhalisinin həyat səviyyəsi dərhal düşəcək və azalmağa davam edəcəkdir. Belə bir vəziyyət XX əsrin böyük hissəsi boyunca qapalı qapı iqtisadi siyasətini həyata keçirən Argentinada da müşahidə olunurdu. Digər tərəfdən azad ticarətə yönəlmiş Cənubi Koreya, Sinqapur və Tayvan kimi ölkələr iqtisadi artımın yüksək göstəricilərinə nail olmuşdurlar. Xarici ticarətin həcmi təkcə dövlətin siyasətindən deyil, coğrafi mövqedən də asılı ola bilər. Belə ki, dənizə çıxışı olan ölkələr qitənin daxilində yerləşən ölkələrə nisbətən öz ticarətlərini daha aktiv inkişaf etdirirlər. Təsədüfi deyil ki, dünyanın bir çox böyük şəhərləri məsələn, Nyu-York, San-Fransisko, yaxud Hon-Konq dənizlərin və okeanların sahillərində yerləşirlər. Hər tərəfdən quru ilə əhatə olunmuş ölkələr isə xarici iqtisadi əlaqələrin qurulması və saxlanılmasında çətinliklər hiss edirlər və çox vaxt da məhz bu səbəbdən onların əhalisinin həyat səviyyəsi qonşu ölkələrinkindən aşağı olur. Əmək məhsuldarlığı və həyat səviyyəsi göstəriciləri qismən əhalinin artım sürətindən asılı olur. Aydındır ki, ölkə əhalisinin sayı onun əmək resurslarını müəyyən edir. Təəccüblü deyil ki, çoxlu əhalisi olan ölkələrdə məsələn, ABŞ və Yaponiya, Lüksemburq və Niderlandda olduğundan daha yüksək ÜDM-a malikdirlər. Lakin ÜDM-un səviyyəsi öz-özlüyündə iqtisadi rifahın obyektiv meyarı ola bilməz. Həyat səviyyəsinin müəyyən olunması üçün əhalinin adambaşına düşən ÜDM-u yəni, bir nəfərə düşən istehsal olunmuş əmtəə və xidmətlərin dəyərini bilmək daha vacibdir. Əhalinin artımı adambaşına düşən ÜDM-un göstəricisinə necə təsir göstərir? Aydındır ki, azalma istiqamətində, ona görə ki, işləyənlərin sayı artdıqda digər istehsal amillərinin bir nəfərə düşən payı aşağı düşür. Xüsusilə, əhalinin sürətli artımı zamanı hər işləyənin böyük istehsal vasitələri kəmiyyəti ilə təmin olunması çox problemlidir. Bir fəhləyə düşən kapitalın miqdarının aşağı göstəricisi onun əmək məhsuldarlığının uyğun səviyyəsini və deməli, əhalinin adam başına düşən ÜDM-nun aşağı səviyyəsini müəyyən edir. İnsan kapitalındakı dəyişikliklərin təhlili zamanı problem daha aydın üzə çıxır. Belə ki, əhalinin artım sürəti yüksək olan ölkələrdə məktəb yaşlı uşaqlar çoxdur, bu da təhsil sistemi üçün əhəmiyyətli çətinliklər yaradır. Buna görə də təəccüblü deyil ki, belə ölkələrdə məktəblərdə əldə olunan biliklərin səviyyəsi çox da yüksək deyil. Müxtəlif ölkələrin əhalisinin artım sürəti göstəriciləri müxtəlifdir. Belə ki, Qərbi Avropanın yüksək inkişaf etmiş ölkələrində və ABŞ-da son on illiklər ərzində əhali ildə təxminən 1 % artmışdır: bu göstəricinin gələcəkdə aşağı düşməsi gözlənilir. Afrikanın bir çox yoxsul ölkələrində isə əksinə, əhali ildə 3% artır. Belə sürətin saxlanılması şəraitində əhali hər 23 ildən bir 2 qat artacaq. Ümumi rəyə əsasən, inkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisinin artım sürətinin azalması onların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi yollarından biridir.

Bəzi ölkələrdə bu məqsədə ailədə uşaqların sayını məhdudlaşdıran qanunların köməyi ilə nail olunur. Məsələn, Çində evli cütlərə yalnız bir uşağa malik olmağa icazə verilir, bu qaydanın pozulması isə ciddi cərimələnir. Daha liberal ölkələrdə bu problem kontraseptiv vasitələrin geniş tətbiq olunması yolu ilə həll olunur. Nəhayət, doğum sayının azaldılması yollarından biri də stimulların insanların hərəkətlərini müəyyən etməsini iddia edən Ekonomiksin on qaydasından birinin tətbiqindən ibarətdir. Digər hərəkətlər kimi uşağın doğulması əldən çıxarılmış imkanlarla bağlıdır. Əgər alternativ məsrəflər yüksəkdirsə insanlar kiçik ailələrə üstünlük verirlər. Xüsusilə, təhsil əldə etmək və karyera qurmaq imkanına malik olan qadın özü üçün evdən kənarında heç bir perspektiv görməyən qadına nisbətən daha az uşağın olmasına üstünlük verəcək. Beləliklə, faktiki olaraq cinslərin bərabərliyinin təmin olunmasına yönəldilmiş siyasət zəif inkişaf etmiş ölkələrə əhalinin artım sürətini azaltmağa kömək edəcək. Kəşflərin əksəriyyəti fərdi tədqiqat firmaları və ayrı-ayrı istedadlı şəxslər tərəfindən olursa da cəmiyyətdə həmişə onların səylərini stimullaşdıran maraq mövcuddur. Geniş mənada biliklər özündə ictimai sərvəti əks etdirirlər: bir insanın kəşfi ümumi biliklər «xəzinəsinə» daxil olur və hər kəsin ixtiyarına verilir. Belə ki, hökumət ictimai rifahın təmin olunması üzrə öz öhdəliklərinə əsasən müdafiə məsələləri ilə məşğul olduğu üçün o, yeni texnologiyalar sahəsində kəşfləri və tədqiqatları həvəsləndirir. Uzun müddət ərzində ABŞ hökuməti texniki biliklərin yaradılması və yayılmasında mühüm rol oynamışdır. Hələ 100 il bundan əvvəl o, kənd təsərrüfatı sahəsində tədqiqatları maliyyələşdirirdi və fermerləri torpaqları səmərəli istifadə etməyi öyrədirdi. Son on illiklərdə hökumət NASA tərəfindən aparılan aerokosmik tədqiqatlara böyük dəstək verirdi, bunun nəticəsində Amerika aviasiya və kosmik texnika istehsalçıları arasında qabaqcıl mövqə tutur. Hökumət Milli Elm Fondu və Milli Sağlamlıq İnstitutu tərəfindən bölüşdürülən qrant sistemləri vasitəsilə, eləcə də qabaqcıl tədqiqatlarda iştirak edən firmalara vergi güzəştlərinin tətbiq olunması yolu ilə elmin inkişafını həvəsləndirir. İxtiraçı fəaliyyətinin himayə edilməsinin digər istiqaməti patent sisteminin qorunması və təkmilləşdirilməsidir. Məsələn, ayrıca ixtiraçı, yaxud firma doğrudan da orijinal olan yeni məhsul yaradırsa dövlət ona patent almaq imkanını təqdim edir.

Patentləşdirilmiş məhsulun istehsalçısı müəyyən müddət ərzində onun hazırlanması üzrə müstəsna hüquqa malik olur. Əslində patent ictimai sərvətə çevrilmiş ideyadan şəxsi gəlir əldə etməyə imkan verən kəşfə ixtiraçının mülkiyyət hüququnu özündə özündə əks etdirir. Belə yolla patent sistemi yaradıcı fikrin inkişafı üçün maddi stimulaşdırır. Bu işdə biz müxtəlif ölkələrin əhalilərinin həyat səviyyəsini müəyyən edən amilləri və hökumətin iqtisadi artıma yönəldilmiş siyasətinin əhəmiyyətini nəzərdən keçirdik. Bu işdə deyilənlərin əksəriyyəti İqtisadi nəzəriyyənin on prinsipindən biri: ölkənin həyat səviyyəsi onun iqtisadiyyatının əmtəə və xidmətləri istehsal etmək qabiliyyətindən asılıdır prinsipi ilə ümumiləşdirilir. Milli rifahın yüksəldilməsinə can atan dövlət xadimləri istehsal amilləri yığınının yüksək sürətlərini həvəsləndirməklə və onların ən səmərəli istifadəsinə təminat verməklə iqtisadi artım üçün şərait yaratmalıdırlar. Alimlər iqtisadi yüksəlişin təmin olunmasında dövlətin roluna dair müxtəlif baxışların tərəfdarıdırlar [5, s.35]. Lakin, onların hamısı onda həmfikiridirlər ki, onun əsas funksiyası mülkiyyət hüquqlarının təminatçısı olmaq və siyasi sabitliyin qorunmasıdır. Texniki tərəqqi baxımından daha mühüm olan ayrı-ayrı sənaye sahələrinə subsidiyaların verilməsi və planlaşdırılmasının zəruriliyi barədə məsələ daha mübahisəli görünür. Buna baxmayaraq bu problemlər müasir iqtisadiyyat üçün mühüm olaraq qalırlar. Siyasətçilərin iqtisadi artımın determinantlarının nə dərəcədə yaxşı dərk etməsindən gələcək nəsillərin həyatı çox asılıdır. İnkişafın əsas məqsədi insanlara uzun, sağlam və yaradıcı həyatlarından zövq almaları üçün əlverişli mühitin yaradılmasından ibarətdir. İnsan inkişafı bu baxımdan insanların seçim imkanlarının artırılması prosesidir. Aydındır ki, insan inkişafı ilə iqtisadi artım arasında qarşılıqlı əlaqənin mövcud olmasına baxmayaraq, bu rabitə öz-özünə yaranmır və iqtisadiyyatın strukturu, gəlirlərin bölgüsü, həyata keçirilən siyasət tədbirləri kimi bir sıra amillərdən asılıdır. Həmçinin, insan inkişafının yüksək səviyyəsi insanların imkanlarının genişlənməsi, nəticədə onların yaradıcılığı və məhsuldarlığı sayəsində iqtisadiyyata təsir göstərir.

İnsanların daha yaxşı qidalanması, təhsili və sağlamlığı yüksək əmək məhsuldarlığı, təkmilləşdirilmiş texnologiya və yüksək ixrac vasitəsilə iqtisadi artıma öz töhfəsini verir.

Ənənəvi iqtisadi artım modellərindən fərqli olaraq, yeni iqtisadi artım nəzəriyyələrində təhsil, öyrənmə, tədqiqat və inkişaf etdirmə fəaliyyətlərinin təsiri nəzərə alınaraq texnoloji tərəqqi endogen amil kimi qəbul edilir və insan kapitalı modelin mərkəzində yer alır. İqtisadi artım insan inkişafının davamlı yaxşılaşması üçün zəruri resursları təmin edir. Digər tərəfdən, əmək resurslarının keyfiyyətinin yaxşılaşması iqtisadi artım baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qısamüddətli dövrdə iqtisadi artım mövcud resurslardan daha səmərəli istifadə olunmaqla təmin edilə bilər. Uzun müddətli dövrdə isə iqtisadi artıma mövcud istehsal amillərinin kəmiyyət artımının təmin edilməsi, keyfiyyətinin yüksəldilməsi və ya hər iki vəziyyətin eyni zamanda reallaşması ilə nail oluna bilər. Bununla yanaşı, qısamüddətli iqtisadi artım iqtisadiyyatda cari dövrdə əvvəlki dövrlə müqayisədə əmtəə və xidmətlərin istehsalındakı artımı, uzunmüddətli iqtisadi artım isə ÜDM-dəki dəyişmələrin fundamental meyillərini ifadə edir. Bir sıra ölkələrdə hər nəfərə düşən ÜDM-in həcmi yüksək olmasına baxmayaraq, yaşayış keyfiyyətinin aşağı olması iqtisadi artımın iqtisadi inkişafda dəstəklənmədiyini ortaya qoyur. Rifah anlayışı, fərdlərin layiqli gəlir səviyyəsinə sahib olduğu, fizioloji tələbatları ilə yanaşı sosial və mədəni ehtiyaclarının da ödəndiyi inkişaf etmiş cəmiyyəti, buna müvafiq olaraq, rifah dövləti də ictimai mənafeyi ön planda tutan, bazar iqtisadiyyatına əsaslanan bir anlayışı təmsil edir. Həyat standartları insanların gəlir səviyyəsi, yığımları, istehlak xərcləri içərisində qeyri-ərzaq mallarının xüsusi çəkisi, səhiyyə xidmətlərindən istifadə səviyyəsi və s. kimi olduqca müxtəlif amillərlə birbaşa əlaqəlidir. Bu baxımdan həyat standartları ölçülərkən ayrı-ayrı məqsədlər ön plana çıxır. Məqsədlərin müxtəlifliyi araşdırılan indikatorların və istifadə edilən alətlərin də sayının artmasına səbəb olmuşdur. Bəşər tarixinin hər mərhələsində mövcud olan yoxsulluq, sadəcə iqtisadi deyil, sosial və əxlaqi xüsusiyyətləri ilə birlikdə kompleks problemdir. Əhalinin həyat səviyyəsinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı müxtəlif yanaşmaların olması səbəbindən yoxsulluq anlayışının tərfi də yoxsulluq səviyyəsinin hansı metodoloji yanaşma ilə ölçülməsinə görə dəyişir.

Yoxsulluq səviyyəsinin ölçülməsində ən yeni yanaşma olan Çox amilli yoxsulluq indeksi fərdlərlə bağlı səhiyyə, təhsil və yaşayış standartı üzrə bir sıra çatışmazlıqları nəzərə alır. Yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması istiqamətində həyata keçirilən siyasətlərin effektivliyi yoxsulluğun səbəblərinin düzgün diaqnozundan birbaşa asılıdır. Yoxsulluğun səbəblərindən biri iqtisadi resursların məhdud olmasıdır. Lakin mövcud olan resursların qeyri-bərabər bölgüsü yoxsulluğun daha əhəmiyyətli səbəbi kimi qəbul edilir. Bu baxımdan, yoxsulluq problemi ilə mübarizədə mövcud istehsal səviyyəsinin yüksəldilməsinə paralel olaraq, artan gəlirlərin ədalətli bölgüsü də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Ümumilikdə isə, ölkənin spesifik şərtləri nəzərə alınmaqla bərabərsizliyi törədən amillər düzgün təhlil edilməli, yalnız bundan sonra hansı tədbirlərin həyata keçirilməsinə və ya keçirilməməsinə qərar verilməlidir. Azərbaycanda Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq istiqamətində müvafiq siyasət tədbirləri həyata keçirilmiş və mühüm nəticələr əldə olunmuşdur. İllər üzrə müşahidə edilən yüksək iqtisadi artım fonunda yoxsulluq səviyyəsinin kəskin şəkildə ixtisarı mümkün olmuşdur. Bu nailiyyətlər əlaqədar beynəlxalq hesabatlarda da öz əksini tapmışdır. Qarşıda duran əsas vəzifə ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyasına nail olmaq, hazırkı investisiyaya əsaslanan ölkə iqtisadiyyatının ümumi amillər üzrə məhsuldarlığındakı artım sayəsində tədricən artan məhsuldarlığa əsaslanan iqtisadiyyata transformasiya etməkdən ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. Pul siyasəti icmalı. Yanvar-iyun 2011. Bakı, 2011, 48 s.
2. Azərbaycanın Milli Hesabları // Statistik toplu. Bakı, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010. Bakı: Azərbaycan DSK-nın buraxılışı. s.139
3. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2006, 2010. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi, Bakı: Səda, 54 s.

4. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2015. Bakı: Səda, 2015.
5. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər), 11 fevral 2004-cü il, s.35.
6. Azərbaycan Respublikasının yanacaq-enerji kompleksinin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2005-2015-ci illər). 14 fevral 2005-ci il.
7. Allahverdiyev Ə. Bazar iqtisadiyyatının təşəkkülü prosesində makroiqtisadi dinamik və struktur dəyişikliklərin tənzimlənməsi problemləri. Bakı: Elm, 2001.

РЕЗЮМЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА
Аббасова С.И.

Ключевые слова: экономический рост, качество, регрессионный спад, развитие, диверсификация.

В статье отмечается, что общий рост ВВП в стране может быть показателем экономического роста и экономического развития населения. Экономика имеет различные измеримые характеристики: ВВП, занятость, экспорт, импорт, рост населения. Эти цифры рассчитаны на определенный период и сравниваются с конкретным периодом.

SUMMARY
STATE REGULATION OF ECONOMIC GROWTH
Abbasova S.I.

Key words: economic growth, quality, decline, development, diversification.

The article notes that the overall GDP growth in the country can be an indicator of economic growth and economic development of the population. The economy has different measurable characteristics: GDP, employment, exports, imports, population growth. These figures are calculated for a certain period and compared with a specific period.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	18.09.2018
	Son variant	17.12.2018